

Міністерство освіти і науки
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Природничий факультет
Кафедра географії та методики її викладання

Дипломна робота
магістра

з теми: **«СИСТЕМА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ
ОРИНІНСЬКОЇ ГРОМАДИ (ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ)»**

Виконав: студент 2 курсу, групи Geob1-M17z
спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
Кулик Володимир Іванович

Керівник:

Касіяник І.П. кандидат географічних наук, доцент
кафедри географії та методики її викладання

Рецензент:

Гарбар В.В. кандидат географічних наук, старший
викладач кафедри географії та методики її
викладання

Кам'янець-Подільський – 2018 р.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ПРП	–	природно-ресурсний потенціал
ПТК	–	природно-територіальний комплекс
Смт.	–	селище міського типу
ТРП	–	туристично-рекреаційний потенціал
ОТГ	–	об'єднана територіальна громада

Зміст

Перелік умовних скорочень.....	2
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Теоретичні засади дослідження.....	7
1.2. Критерії збалансованого природокористування.....	11
1.3. Методи збору та інтерпретації даних.....	16
РОЗДІЛ 2. ОХОРОННА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ПРИ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	19
РОЗДІЛ 3. УМОВИ РОЗВИТКУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	24
3.1. Природні особливості регіону дослідження.....	24
3.3. Ресурсна база	29
3.4. Система розселення	30
РОЗДІЛ 4. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....	32
4.1. Етап початкового формування господарської системи	32
4.2. Етап становлення сільськогосподарської системи.....	36
4.3. Етап екстенсивного залучення природних ресурсів.....	37
4.4. Сучасний етап.....	38
РОЗДІЛ 5. СТРУКТУРА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....	40
5.1. Сільськогосподарське природокористування.....	40
5.2. Лісо- та водогосподарське природокористування.....	44
5.3. Селітебне та промислове природокористування.....	46
5.4. Природоохоронне природокористування.....	49
5.5. Параметри збалансованості сучасної системи природокористування.....	50
РОЗДІЛ 6. ГОЛОВНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ .ОРИНІНСЬКОЇ ОТГ.....	52
6.1. Економічні проблеми.....	52
6.2. Екологічні проблеми.....	53
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Сучасні потреби суспільства визначають складний процес взаємодії господарського комплексу із довкіллям, при якому необхідно залучити усі можливі ресурси та використовувати їх із максимальною користю. При цьому для комфортного існування населення необхідно зберігати вихідний стан окремих природних компонентів та цілісність ландшафтів. Сучасна система природокористування є результатом історичного процесу реалізації вказаних потреб. Її регіональні особливості обумовлені природними умовами та пріоритетністю забезпечення конкретної групи суспільних потреб, зокрема економічних та екологічних, які часто є взаємовиключними.

Парадигма збалансованого розвитку суспільства та її складова концепція збалансованого природокористування передбачають врахування усіх пріоритетів суспільства і можливостей середовища у конкретному регіоні. Відповідно до їх оцінки пропонується проект системи господарства яка максимально задовольняє економічні та соціальні потреби населення і при цьому здійснює мінімальний деструктивний вплив на компоненти довкілля. Такий проект відображає сучасну систему природокористування, демонструє її переваги та недоліки, передбачає рекомендації щодо підвищення ефективності виробництва та зменшення антропогенного тиску на довкілля та містить рекомендації щодо раціонального просторового планування господарства. Розробка вказаних аспектів покращення регіональної системи природокористування є завданням конструктивної географії, а просторовий проект виступає обґрунтуванням системи дій щодо її оптимізації [6, 34].

Система природокористування території Оринінської об'єднаної територіальної громади характеризується тривалим сільськогосподарським освоєнням земель, високим рівнем перетворення природних ландшафтів, функціонуванням потужних локальних природоохоронних об'єктів та поєднанням різних аспектів історичного досвіду освоєння середовища в окремих частинах регіону дослідження. Проблеми функціонування складеної

системи господарювання відображаються у низькій економічній ефективності виробництва і нездатності забезпечення регіональної економіки робочими місцями і належними заробітками населення; неналежним функціонуванням соціальної інфраструктури; загальній депопуляції населення.

Яскраво виражені також екологічні труднощі: прояви деструктивних процесів, збіднення ландшафтного та біорізноманіття, втрата репродуктивних здатностей біотичних компонентів, руйнування чи суттєве погіршення стану абіотичних, а також накопичення окремих речовин у небезпечних, для функціонування геосистеми та їх господарського використання, концентраціях.

Вказані аспекти функціонування регіональної системи природокористування у басейні р. Збруч визначають актуальність дослідження факторів її дестабілізації та шляхів оптимізації, що відображаються засобами просторового моделювання. Значна площа басейну р. Збруч, поєднання в її межах різних ландшафтних регіонів та її ключове розміщення в структурі Подільської частини басейну р. Дністер дозволяє інтерпретувати результати для басейнів інших приток.

Об'єктом дослідження виступає система природокористування в Оринінській ОТГ.

Предмет – історичні аспекти формування і сучасний стан системи природокористування в Оринінській ОТГ.

Мета дослідження – встановити фактори формування і розвитку системи природокористування в межах Оринінської ОТГ.

Для досягнення об'єктивного результату і конкретизації мети у процесі дослідження сформульовані наступні **завдання**:

1. Здійснити аналіз підходів до аналізу системи регіонального природокористування та оцінки її ефективності;
2. Проаналізувати природні умови регіону дослідження, та встановити їх роль у формуванні системи природокористування.
3. Визначити історичні умови господарського впливу в регіоні. Та провести відповідні польові дослідження.

4. Оцінити ефективність системи природокористування в межах Ориніської ОТГ.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано систему методів збору інформації (бібліографічний аналіз, статистичний аналіз, картографічний аналіз, спостереження), оцінки ефективності системи природокористування (коефіцієнт комфортності проживання населення, частка природних систем) та моделювання (картографічне, з використанням ГІС).

Наукова новизна роботи полягає у дослідженні просторової структури системи природокористування на рівні низових адміністративних таксонів та розробці оптимізаційних моделей що базуються на ландшафтних принципах.

Практичне значення роботи полягає можливості використання її матеріалів при плануванні розвитку господарського комплексу досліджуваної території.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні положення магістерської роботи доповідались і обговорювались на науковій конференції, а саме: на підсумковій науковій конференції студентів та магістрантів.

Публікації. Основні положення магістерської роботи опубліковані в збірниках наукових праць підсумкової наукової конференції студентів та магістрантів.

Структура та обсяг роботи. Робота викладена на 65-ти сторінках машинописного тексту та складається зі вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 71 найменування і додатків.

ВИСНОВКИ

Сучасний стан системи природокористування у межах території Оринінської ОТГ не відповідає умовам збалансованості з економічних та екологічних позицій. Функціонування екстенсивного рільництва, відкритих промислових розробок попри повне знищення ландшафтних компонентів, обумовлює погіршення естетичної привабливості регіону та створює серйозні перешкоди для розвитку природоохоронної системи і збереженню комфортних умов і проживання населення.

Оскільки поняття ефективність може розглядатися з господарських та екосистемних позицій, що знаходяться в частковій суперечності то провідною у дослідженні буде неklasична методологія. У її системі відповідно до мети чітко диференціюються два загальнонаукові підходи: гуманістичний та екологічний

Розвиток господарства у досліджуваному регіоні за особливостями прояву природокористування можна поділити на чотири етапи. Протягом функціонували прості (привласнювальні) форми природокористування, що не перетворювали природне середовище, однак не забезпечували умов для суспільного розвитку регіону. Протягом другого етапу сформувалися основні риси сучасної аграрної системи природокористування. Наслідками третього етапу стало максимальне екстенсивне залучення природних ресурсів до системи природокористування. Протягом ХХ ст. сформувалися сучасні промислові форми природокористування, завдяки меліорації максимально залучені площі орних угідь, а також утворені перші об'єкти ПЗФ. На сучасному етапі результатами системи природокористування стали глибока економічна депресія регіону, поглиблення демографічної кризи та руйнування природних компонентів довкілля, що свідчить про необхідність оптимізації вказаної системи.

Ресурсна база промисловості у межах Оринінської ОТГ визначає пріоритетними формами природокористування сільськогосподарські, що обумовлює пошук шляхів оптимізації сільськогосподарського виробництва,

зокрема рільництва. Промислові, водогосподарські, лісогосподарські форми землекористування можуть функціонувати виключно, як допоміжні. Значні площі природоохоронних земель сприяють розвитку туристичної галузі зокрема агротуристичної, а також обмежують можливості застосування хімізації у сільськогосподарському виробництві та вирощування генетично модифікованої продукції

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О.М. Екологічне картування. / О.М.Адаменко, Г.І. Рудько, Л.М. Консевич. – Івано-Франківськ: ІМЕ, 2003. – 580 с.
2. Анучин В.А. Основы природопользования: теоретический аспект / В.А. Анучин – Москва: Мысль, 1978. – 293 с.
3. Бадрак О. Еколого-економічна ефективність природного відтворення техногенно порушених ландшафтів // О. Бадрак – Економіка України. – 2003. – № 8. – С. 71–76.
4. Баженов Л.В. Про заселення середнього Подністров'я в ІХ-ХІ ст. / Л.В.Баженов // Матеріали ІV Міжнародної конференції студентів і молодих вчених. – 1996р. – С. 177–178.
5. Барановський В.А. Екологічний фактор сталого розвитку / В.А. Барановський // Екологічний вісник. – 2003. – Травень-червень. – С. 27–30.
6. Бахмат М.І. Природні кормові угіддя області / М.І. Бахмат // Проблеми економічної географії Поділля. Тези доповідей наукової конференції. – Кам'янець-Подільський (8-9 червня 1988р.) – 1988р. – 224 с.
7. Бент О.Й. Екологічний ризик використання надр в Україні / О.Й. Бент, В.П. Іванчиков – Актуальні проблеми екології України. – К.: АТ «Надра», 1997. – С. 3–4.
8. Бибииков С.Н. Хозяйственно-экономический комплекс развитого Триполья / С.Н.Бибииков // Советская археология. – М: Наука – 1965. – № 1. – С. 48–62.
9. Брилінський С.М. Захисне лісорозведення / С.М. Брилінський // Екологічні аспекти охорони родючості ґрунтів і навколишнього природного середовища: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (18-19 травня 2006р.). – Т.: Воля, 2006. – С. 22–26.
10. Винокур І.С. Природне середовище і продуктивні сили Поділля від кам'яного віку до середньовіччя / І.С. Винокур // Проблеми екології Поділля. Тези доповідей наукових конференцій. – Кам'янець-Подільський. – 1989р. – С. 242–243.

11. Воропай Л.И. Эрозионные процессы на среднем Приднестровье / Л.И. Воропай Н.А. Куница // Вестник Москов. ун-та, серия V. География. – 1965. – № 5.
12. Воропай Л.И. Методологические основы разработки проблем рационального природопользования / Л.И. Воропай // Физическая география и геоморфология. – Вып. 25. – Киев: В.Ш., 1981. – С. 3–10.
13. Гавриленко Е.П. Ландшафтно-экологическое обоснование территориальных схем природопользования / Е.П. Гавриленко. – К.: Фитосоциоцентр, 2003. – 188 с.
14. Гавриленко О.П. Екогеографія України / О.П. Гавриленко. – К.: Знання, 2008. – 646 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
15. Галицкий В.И. Оптимизация природной среды. / В.И. Галицкий – К.: Наук. думка, 1989. – 170 с.
16. Географічна енциклопедія України – К.: Українська Енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1993. Т.3. – 480 с.
17. Генсірук С.А. Регіональне природокористування. / С.А. Генсірук – Львів: Світ, 1992. – 335 с.
18. Геренчук К.И. Подольские Толтры / К.И. Геренчук // Известия Всесоюзного географического общества. – Москва, 1949. Т.81. Вып. 5.
19. Геренчук К.И. Природно-географічний поділ Львівського та Подільського економічних районів / К.И. Геренчук, М.М. Койнов, П.М. Цись. – Львів: Видавництво ЛУ, 1964. – 222 с.
20. Геренович В.О. Кам'янецьчина. – Ч.1. – Природа / В.О. Геренович – Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти . – Т.1. Кам'янець на Поділля, 1926. – С. 42–48.
21. Гільберг Т.Г. Зміни структури сільськогосподарського виробництва Хмельницької області / Т.Г. Гільберг // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. – Вип. 138: Географія. – Чернівці: ЧНУ, 2002. – С. 167–180.

- 22.** Гільберг Т.Г. Рекреаційне господарство Хмельницької області // Т.Г. Гільберг – Географія та основи економіки в школі. – 2002. – № 1. – С. 43–44.
- 23.** Голубець М.А. Суть поняття оптимізації / М.А.Голубець // Антропогенні зміни біогеоценотичного покриву в Карпатському регіоні. – Київ: Наук. думка, 1994. – С. 113–119.
- 24.** Городецький С.І. Сільське господарство Поділля перед світовою війною / С.І. Городецький – Вінниця, 1929. – 206 с.
- 25.** Гуцал А.Ф. Сільськогосподарське виробництво доби раннього заліза Середнього Подністров'я / А.Ф. Гуцал // Проблеми економічної географії Поділля. Тези доповідей наукової конференції (Кам'янець-Подільський, 8 – 9 червня 1988р.). – м. Кам'янець-Подільський, 1988. – С. 178–179.
- 26.** Даниленко О.А. Програма використання та охорони земель – важлива складова земельної реформи / О.А. Даниленко // Землевпорядний вісник. – 2005. – № 2. – С. 24–27.
- 27.** Декларація міжнародної конференції ООН «Навколишнє середовище і розвиток» // Український екологічний вісник. – №3. – К: Ойкумена, 1992. С. 12 – 35.
- 28.** Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України. / Г.І. Денисик – Вінниця: Арбат, 1998. – 289 с.
- 29.** Денисик Г.І. З історії розвитку сільськогосподарських ландшафтів Поділля / Г.І. Денисик // Проблеми економічної географії Поділля: Тези доповідей наукової конференції. – Кам'янець-Подільський. – 1988 – С. 149–150.
- 30.** Денисик Г.І. Природнича географія Поділля / Г.І. Денисик – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 1998. – 184 с.
- 31.** Дроздовский Э.Е. Методологические проблемы рационализации ресурсопользования. / Э.Е. Дроздовский – Иркутск: Изд-во Ирк. Ун-та, 1986. – 278 с.
- 32.** Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Редколегія: Толстоухов (головний редактор) [та ін.] – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007–2008.

33. Екологічне право України: Навч. Посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.
34. Екологічний потенціал наземних екосистем / за ред. М.А.Голубця – Львів: Поллі, 2003. – 180 с.
35. Екологія і екологічне законодавство України / за ред. В.І. Андрейцева – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 560 с.
36. Журба І.Є. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу Хмельницької області та економічна ефективність його використання / І.Є. Журба // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. – Тернопіль: вид-во ТДПУ, 2002. – №1. – 224 с.
37. Завальнюк О.М. Структура сільськогосподарських угідь Поділля у дожовтневий період / О.М. Завальнюк, А.О. Леоненко // Проблеми економічної географії Поділля. Тези доповідей наукової конференції (Кам'янець-Подільський 8-9 червня 1988р.). – Кам'янець-Подільський, 1988 – С. 16–17.
38. Закон України «Про загальну програму формування національної екологічної мережі на 2000-2015 роки». – К., 2000. – 27 с.
39. Заповідне Поділля. Красознавчі нариси / Під. ред. Г.І. Денисика. – Вінниця: Тезис, 2000. – 104 с.
40. Заповідні перлини Хмельниччини / Під. ред.. Т.Л. Андрієнко. – Хмельницький: ПАВФ «Інтрада», 2006. – 220 с.
41. Канаш О.П. Екологічні погляди на певні економічні проблеми землекористування / О.П. Канаш // Землеустрій і кадастр. – 2006. – №1. – С. 32–
42. Картографическое обоснование территориального планирования / Під ред. Л.Г.Руденка. – К.: Наукова думка, 1984. – 168 с.
43. Касіяник І.П. Еколого-географічний аналіз та оцінка антропогенної перетвореності ландшафтів у межах Національного природного парку «Подільські Товтри» / І.П. Касіяник // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. – Тернопіль: вид-во ТНПУ, 2007. – №1. – 224 с.

- 44.** Кіпчач Ф.Я. Метризація екологічного стану земельних ресурсів лісостепових ландшафтів / Ф.Я. Кіпчач, С.І. Кукурудза. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 119 с.
- 45.** Кияк С.Р. Ландшафтні принципи обґрунтування проектів контурно-меліоративного землеробства / С.Р. Кияк // Проблеми екології Поділля. Тези доповідей наукових конференцій. М. Кам'янець-Подільський. – 1989р. – С. 148 – 150.
- 46.** Ковалишин Д.І. Екологічні наслідки осушення ґрунтів Подільської височини / [Д.І. Ковалишин, Й.М. Свинко, І.В. Мацько, Н.М. Брус] // Проблеми охорони природи і відтворення природно-ресурсного потенціалу Західного Поділля. Тернопіль, 1990. – Т.2. – С. 17–19.
- 47.** Ковальчук С.І. Товтрове пасмо Поділля: проблеми охорони і природокористування // С.І.Ковальчук – Охорона і менеджмент об'єктів неживої природи на заповідних територіях.» (сmt Гримайлів, 21-23 травня 2008). – Гримайлів-Тернопіль: «Джура», 2008. – 340 с.
- 48.** Концепція екологічної освіти України. – Київ, 2001. – 23 с.
- 49.** Маринич О.М. Удосконалена схема фізико-географічного районування України // [О.М. Маринич, Г.О. Пархоменко, О.М. Петренко, П.Г.Шищенко] // Український географічний журнал. – 2003. – № 1 (41). – С.16–20.
- 50.** Москалюк К. Геоморфологічне районування Подільських Товтр // К. Москалюк. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: географія. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ. – №1. – 2007. – 224 – С. 45–56.
- 51.** Назаренко І.І. Ґрунтознавство: Підручник / І.І. Назаренко, С.М. Польчина, В.А. Нікорич. – Чернівці, 2003. – 400 с.
- 52.** Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2000 році. – К.: Видавництво Раєвського, 2001. – 184 с.
- 53.** Одум Ю. Екологія. – В 2-х томах. / Ю. Одум. – Москва: Мир, 1986. Т.1. – 326 с.; Т.2 – 376 с.

54. Паньків З.П. Земельні ресурси: Навчальний посібник / З.П. Паньків. – Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 272 с.
55. Пащенко В.М. Землезнання. Методологія природничо-географічних наук / В.М. Пащенко – К., 2000. – С. 115–155.
56. Писаренко М.В. Основні підходи до оптимізації структури агроєкосистем / М.В. Писаренко, А.В. Калініченко, Ю.В. Шмиголь // Агроєкологічний журнал. – 2005. – № 4. – С. 3–5.
57. Природа Хмельницької області / Під. ред. проф. К.І. Геренчука – Львів: Вища школа, 1981 – 128 с.
58. Радзієвський В.О. Збруч – річка єднання. Путівник / В.О. Радзієвський. – Львів: Каменяр, 1969. – 176 с.
59. Радзієвський В.О. Медобори. Путівник / В.О. Радзієвський, В.О. Бурма. – Львів: Каменяр, 1971. – 184 с.
60. Радиация. Дозы, эффекты, риск. Пер. с англ. – М.: Мир, 1990. – 79 с.
61. Романюк Ф.Г. Географія промисловості Хмельниччини наприкінці 30-х років / Ф.Г. Романюк // Проблеми економічної географії Поділля. Тези доповідей наукової конференції. – Кам'янець-Подільський: Вид-во КППУ, 1988. – 224 с.
62. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах: Підручник / В.П. Руденко. – К.: ВД «К. – М. Академія» - Чернівці: Зелена Буковина, 1999. – 569 с.
63. Середнє Придністров'я / Під. ред. Г.І. Денисика. – Вінниця, ПП. «Видавництво «Теза», 2007. – 431 с.
64. Сивий М.Я. Мінеральні ресурси Поділля: конструктивно-географічний аналіз і синтез. Монографія / М.Я. Сивий. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 656 с.
65. Статистичний щорічник Хмельницької області / В.В. Скальський. – Головне управління статистики в Хмельницькій області. Хмельницький, 1992 – 2008.

- 66.** Царик Л.П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика (на матеріалах Тернопільської області) / Л.П. Царик. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 256 с.
- 67.** Швєбс Г.И. Контурное земледелие / Г.И. Швєбс. – Одесса, 1985. – 55 с.
- 68.** Швєбс Г.И. Территориальная организация землепользования и мелиорация земель / Г.И. Швєбс // Физическая география и геоморфология. – 1987. – Вип. 34. – С. 96–100.
- 69.** Шищенко П.Г. Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании. Монографія / П.Г. Шищенко. – Киев: Фитосоцицентр, 1999. – 284 с.
- 70.** Шищенко П.Г. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території України на основі картографічного моделювання / П.Г.Шищенко, В.А.Барановський // Регіональні екологічні проблеми: Зб. наук. пр. – К.: ВГЛ «Обрії», 2002. – С. 17–19.
- 71.** Янковська В.Л. Стійкість біоти до антропогенного навантаження: методичні і прикладні аспекти / В.Л. Янковська // Наукові записки ТДПУ ім. В.Гнатюка. Серія: Географія. – Тернопіль, 2002. – С. 66–68